

Arapçada Yapılan Yaygın Dil Hatalarının Tashihinde Kur'ân'a Müracaat

–Muhammed el-‘Adnânî’nin Mu‘cemu’l-Ağlâti’l-Luğaviyyeti’l-Mu‘âsıra’sı Örneğinde Konulu Bir İnceleme–

TAHİRHAN AYDIN

DR. ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Özet

Bu çalışmada Muhammed el-‘Adnânî’nin “Mu‘cemu’l-Ağlâti’l-Luğaviyyeti’l-Mu‘âsıra” isimli sözlük çalışması örneğinde Arapçada yapılan yaygın dil hatalarının tashihinde Kur’an’a müracaat konusu ele alındı. Sözlükte düzeltilen hata sayısı 2113 olmasına karşın bunlardan sadece yaklaşık 400’ünün tashihinde Kur’an’a müracaat edilmiştir. Geriye kalan maddelerin tashihinde başka kaynaklara başvurulmuştur. Bu durum, Kur’an’ın bir dil yahut gramer kitabı olmadığı ve Arap dilinin yegâne kaynağı olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak bunun yanı sıra, el-‘Adnânî’nin eserinde görüldüğü üzere, Kur’an Arapçanın öncelikli müracaat kaynağı olması münasebetiyle İslam tarihi boyunca dil ile ilgili yapılan çalışmaların esasını teşkil etmiştir. Sözlükte amice-fusha ile ilgili hataların yanı sıra anlam, “ezdad”, isimler, kalıp ifadeler, benzerlikten dolayı karıştırılan kelimeler, masdarlar, yabancı kelimeler, çoğul-tekil sorunu, fiillerin müteaddiliği-lazımlığı, kelimenin müzekker ve müennesliğinin tayini vs. hususlarında yapılan hataların tashihinde Kur’an’a müracaat edildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, yaygın dil hataları, Kur’an, Muhammed el-‘Adnânî, tashih.

Abstract

The Use of the Qur’an in Correcting Common Language Mistakes in Modern Arabic –A Study of Mu‘jam al-Aghlâṭ al-Lughawiyya al-Mu‘âsıra by Muḥammad al-‘Adnânî–

In this study, I concentrate on Mu‘jam al-aghlaṭ al-lughawiyya al-mu‘âsıra by Muḥammad al-‘Adnânî. In this lexicon al-‘Adnânî explores the subject matter of how to make references to the Qur’an in correcting language mistakes commonly made in the Arabic lan-

guage. Even though the author numbers his cases as 2113, he uses Qur'anic corrective testimonies only in approximately 400 cases. In the rest of his cases al-'Adnānī refers to other sources. This situation indicates that the Qur'an is not a grammar book, nor is it the only source of the Arabic language. On the other hand, as we see in al-'Adnānī's work, throughout the Islamic history the Qur'an has constituted the foundation of linguistic studies, because of the fact that it has been the primary reference source of the Arabic language. In the lexicon, al-'Adnānī presents a spectrum of language mistakes and examines them in light of the Qur'anic references: he focuses on mistakes in relation to the dialectal-classical language, words with two opposite meanings, nouns, idioms, resemblance, verbal nouns, foreign words, singularity and plurality of words, transitivity and intransitivity of verbs, and to masculinity and femininity of words.

Key Words: Arabic, common language mistakes, Qur'an, Muḥammad al-'Adnānī, correction

GİRİŞ

Arap dilini bozulmalara karşı korumak, geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir mesele olarak görülmektedir. İslam'ın kendi iç dinamikleri bu dili öğrenmeyi ve korumayı gerektirmektedir.⁵⁹ İslam tarihinin ilk sözlüklerinin Kur'an'ı hatalardan, telaffuz ve mana sapmalarından korumak amacıyla hazırlandığı görülmektedir.⁶⁰

Arapçada “اللحن” veya “الأخطاء اللغوية” diye ifade edilen “dille ilgili hatalar” özellikle İslam'ın Arap olmayanlarla karşı karşıya gelmesinden sonraki dönemde dilde yapılan yanlışlar için kullanılmaya başlamıştır. “Lahn” genel olarak konuşma, yazma ve okumada gramer ve telaffuzla ilgili dil hatalarını kapsamaktadır.⁶¹ Bunlara ses, yapı ve anlamla ilgili hatalar da eklenmektedir.⁶²

Kimi hatalar imla ile ilgilidir; bu sahada yapılan hatalar özellikle hemzenin yazılışı, harflerin yerlerinin değiştirilmesi, kelimeye yanlış harfin eklenmesi, harfin gereksiz yere tekrar edilmesi, şahıs isimlerinin yanlış yazılması vb. şekillerde vuku bulmaktadır. Diğer bir hata çeşidi de nahiv ile ilgilidir. Failin

59 Zayed, Fehd Halil, *el-'Arabiyyetu Beyne'l-Ta'rib ve'l-Tehvid*, Dâru Yâfâ ve Dâru Mekîn, Ürdün, 2006, s.28-30.

60 İbrahimî, Receb 'Abdulcevvad, *el-Medhal ilâ Ta'allumi'l-'Arabiyyeti*, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, Kahire, 2008, 251.

61 Vehbe, Mecdi ve Kamil el-Muhendis, “اللحن”, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, Mektebetu Lubnân, Lubnân, 1984; Muhammed Ali el-Hûlî, “Solecism”, *A Dictionary of Theoretical Linguistics*, Libarairie du Liban, 2009.

62 el-Huveyskî, Zeyn Kâmil, *Fetâvâ Luğaviyye*, Dâru'l-Mârifeti'l-Cami'iyye, İskenderiye, 1995, s.15.

mansûb veya mecrûr, mef'ûlün merfû', mübtedâ ve haberin mansûb okunması, gibi gramerin neredeyse bütün alanlarında hatalar yapılabilmektedir. Sarf bilgisi eksikliğinden kaynaklanan hatalar da yaygındır. Dil hatalarından biri de “*ammice*” denilen lehçenin (*halk dilinin*) “*fasih/standart Arapçaya*” karıştırılmasıdır.⁶³

Bu hatalar –yukarıda sözü geçtiği üzere- özellikle İslam'ın gelişinden sonra Arapların başka milletlerle karşılaşmaları, başka kültürlerle temasa geçmeleri sonucunda artmıştır. Bu etkilenme sonucu dil, başkalaşmaya başlamış, dile yeni sesler, yapılar girmiş, cümle yapıları değişmiş, söz yanlış yerde kullanılmaya başlamıştır.⁶⁴

Zebîdî'ye göre de, Araplar, İslam'ın gelmesi ve başka milletlerden insanların akın akın dine girmelerine kadar hatasız fasih Arapça konuşuyorlardı. Ancak bu buluşmadan sonra farklı diller kaynaşmaya, iç içe girmeye başladı, böylece Arap dilinde bozulmalar baş gösterdi.⁶⁵ Hataların başlama tarihi ile ilgili farklı tartışmalar olsa da cahiliye dönemini bu zaman dilimine katan olmamıştır.⁶⁶ Kuşkusuz bu, cahiliye döneminde dil hatalarının hiç yapılmadığı anlamına gelmemekte, dille ilgili hata oranının arttığı anlamına gelmektedir.

Dil, hiç tartışmasız birey ve toplum hayatının üzerine bina edildiği temel dayanaklardan biridir. Arap dili, insanlığın tanıdığı en geniş ve en büyük dillerden biridir. Yukarıda da geçtiği üzere Arap dilinde hata, yeni bir olgu değildir.⁶⁷ Nahiv ilmi hataları düzeltmenin yanı sıra dilde hata yapmayı, bu hataların yayılmasını engellemek için vazedilmiştir. Arap dilinde “*lahn*” konusunda ilk yazarların başında “*Mâ Telhanu Fihi 'l- 'Âmme*” isimli kitabıyla el-Kisâî (ö. 192 h.) gelir. Akabinde “*İslâhu 'l-Mantık*” isimli eseriyle İbnü's-Sikkît (ö.244 h.) ve halkın düştüğü bazı hataları ele alan “*Edebu 'l-Kâtib*” isimli eseriyle es-Sicistânî (ö.248 h.) gelir. Daha sonra Ebû Bekr ez-Zebîdî (ö.379 h.) “*Kitabu 'l-Lahn*”ını, Ebû Hafs Ömer b. Halef b. es-Sakallî (ö. 501 h.) “*Teskifu 'l-Lisan ve Telkihu 'l-Cenân*”ını, İbn Hişâm (el-Luhamî) (ö. 577 h.) “*el-Medhâl İlâ Takvîmi 'l-Lisân ve Ta 'lîmi 'l-Beyân*”ını kaleme aldı.⁶⁸ Dil-

63 'Abbâs, 'Arefe Hilmî, *Tasvibât Luğaviyye*, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire, 2008, s.9-11.

64 el-Huveyskî, *a.g.e.*, s.15.

65 ez-Zebîdî, Ebû Bekr, *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve 'l-Luğaviyyîn*, Thk., Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l- Ma'ârif, Kahire, 1973, s.11.

66 ez-Zebîdî, Ebû Bekr, *a.g.e.*, s.16.

67 el-Huveyskî, *a.g.e.*, s.8-9.

68 Bkz. el-Huveyskî, *a.g.e.*, s.8-9; Dayf, Şevkî, *Tahrifâtü'l-'Ammiyye li'l-Fushâ fi'l-Kavâidi ve'l-*

de hataların yapılmasını engellemeye dönük günümüzde de yüzlerce eser kaleme alınmıştır.⁶⁹

Bugün medyanın her noktaya ulaşabiliyor olması, dile hizmet etmenin yanı sıra hataların yaygınlaşmasını tetiklemektedir.⁷⁰ Bu suretle Nacî b. Nasr, “*Arap dili doğuşundan bu güne kadar şu an içine düştüğü duruma düşmemiştir*” diyerek Arapçanın geçmişe nazaran daha kötü durumda olduğunu ifade etmektedir.⁷¹

1. “Mu‘cemu’l-Ağlâtî’l-Luğaviyyeti’l-Mu‘âsıra” Sözlüğü Hakkında

Kitap⁷² Arap dilinde yaygın olarak yapılan hataları inceleyen, tartışan ve düzelten bir sözlüktür. Müellifi, Muhammed el-‘Adnânî’dir.⁷³ “*Mu‘cemu’l-Ağlâtî’l-Luğaviyyeti’l-Mu‘âsıra*” isimli eser, yazarın bu alanda ele aldığı ikinci çalışmasıdır.⁷⁴

Müellif dil hatalarının tashihine verdiği önemi şu anısıyla vurgulamaktadır: “*Amerika şehirlerinden birinde (Williamsburg’da) bulunan bir kütüphanede bir kitapta şu ibareyi okumuştum: ‘Amerika Birleşik Devletleri Kongre üyelerinden biri şöyle der: Biz, hırsızlık yapan ve cinayet işleyen suçluları cezalandırmak için kanunlar yapıyoruz, peki dili bozanlara karşı neden bir kanun yapmıyoruz.*”⁷⁵

Binyât ve’l-Hurûf ve’l-Harekât, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire, 1994, s.3-7; es-Sûse, ‘Abbâs, *el-‘Arabîyyetu’l-Fushâ’l-Mu‘âsara ve Usûsuhâ’l-Turâsiyye*, Dâru’l-Garîb, Kahire, 2002.

69 Bu eserlere dair bir liste için bkz. el-Huveyskî, *a.g.e.*, s.10-14.

70 ‘Abdulhalim, Muhyiddin, el-Fakî, Hasan Muhammed Ebu’l-‘Ayneyn, *el-‘Arabîyyetu fi’l-‘İlam – el-Usûl ve’l-Kavâ’id ve’l-Ahtâi’ş-Şâi’â*, Dâru’ş-Şa’b, ty. s.33-43.

71 İbn Nasr, Nacî, *Ahtâunâ’l-Luğaviyyeti’l-Mustefhale –İslahu 100 Hatâ Şâi’*, y.y., t.y., 1,5

72 el-‘Adnânî, Muhammed, *Mu‘cemu’l-Ağlâtî’l-Luğaviyyeti’l-Mu‘âsıra*, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1989.

73 Çağdaş Arap dilcilerinden şair, edebiyatçı Muhammed el-‘Adnânî, eleştirel dilbilim sahasında önemli bir yere sahiptir. Ürdün Arap Dil Kurumu şeref üyesi olan el-‘Adnânî dil hatalarının tashihi alanında kaleme aldığı “*Mu‘cemu’l-Ahtâi’ş-Şâi’â*” (1973) ve “*Mu‘cemu’l-Ağlâtî’l-Luğaviyyeti’l-Mu‘âsıra*” (1984) isimli iki sözlük çalışmasıyla meşhur olmuştur. Bkz. Ma’un, Müştâk ‘Abbâs, *el-Mu‘cemu’l-Mufassal fi Fikhi’l-Luğa*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2001, s.162; Lübnanlı bir ailenin çocuğu olan el-‘Adnânî, 1903 yılında Filistin’in Cenin kentinde doğdu. Emiru’ş-Şuârâ Ahmed Şevkî’nin tavsiyesi üzerine tıp eğitimini bırakıp edebiyat okumaya başladı. 1927’de Bağdat’ta edebiyat öğretmenini olarak çalıştı. Roman ve şiir kitapları kaleme aldı. 1931’de İngiliz sömürgesinin tutuklama emri üzerine Filistin’e dönmek zorunda kaldı. 1933’e kadar burada edebiyat öğretmenini olarak çalıştı. Bir süre hapis yattıktan sonra Irak, Suriye ve Filistin arasında mekik dokudu. Halep Üniversitesinde Arap dili hocalığı yaptı. 1981 yılında Beyrut’ta vefat etti.

74 İlk eseri: *Mu‘cemu’l-Ahtâi’ş-Şâi’â*, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1973.

75 *el-Ağlât*, Mukaddime, j.

Kendi ifadesiyle müellif, bu eserinde 136 tane kaynak kullanmıştır.⁷⁶ Yazar hataların tashihinde sırasıyla (a) Kur'ân-ı Kerîm (b) hadis-i şerîf ve (c) klasik Arapça sözlüklere başvurmuştur. Akabinde bir kelimenin özellikle (d) cahiliye dönemi şiiri olmak üzere ilk dönem İslam şiiri ile Emevî devri şiirinde bulunduğu şekline itimat etmiştir. Bundan sonra da (e) Kahire, Şam, Bağdat ve Amman'da bulunan Arap Dil Kurumlarının karar kıldığı kelimeleri kabul etmiştir. Son olarak da (f) Basra ve Kûfe dil mekteplerine dayanan temel nahiv kaynaklarına müracaat etmiştir. Nahiv ve sarf imamaları arasında ciddi çelişkiler olduğunda mantık ve akla başvurmuştur.⁷⁷

Müellif kitabında uzunca bir mukaddime kaleme almış, burada kitabın telif amacını, Arap dilinin önemi ve muhafazasını, bu dilin düşmanlarının Arapçaya karşı tutumlarını ve bunlara karşı alınması gereken tedbirleri serdetmiştir. Ayrıca sözlüğü telif ederken takip ettiği yöntem ve müracaat ettiği kaynaklardan bahsetmiştir. Bunların yanı sıra Arapça kelimelerin kökeni, asılları hakkında açıklamalar yaparak kendi kabullerini ve kullanım yöntemlerini dile getirmekte ve bu hususlarda müracaat edilmesini uygun gördüğü kaynakları zikretmektedir.

Yine bu girişte, kitabını telif ederken istifade ettiği eserler için kullandığı kısaltmalardan bahseder. Bunlardan tanıtmayı uygun gördüklerini tanıtır. Faydalandığı eserlerin kullanım sırasını ne alfabetik ne de kronolojik olarak belirtir, bulduğu ilk eseri ilk sırada zikretmektedir. Dolayısıyla en son ulaştığı kaynağı kaynak listesinin sonuna yerleştirmiştir.

Maddeyi inceleyecek okuyucunun zihninde doğrusunun yer etmesini sağlamak amacıyla madde başlığında doğru şeklini yazmayı tercih eder. Kullandığı eserlerin müelliflerinin isimlerini madde tartışmalarında zikretmez, eserin sadece kısaltılmış adını yazar. Tashih ettiği kelime ve yapıları, rahat bulunabilmesi için, çağdaş sözlük kurallarına göre, alfabetik olarak dizmiştir. Bunun yanı sıra kitabın sonuna da bir fihrist koymuştur. **Yazar, hatalı kelime ve ibarenin sahibini umumiyetle zikretmez.** “Çünkü amaç doğruyu bulmaktır, insanları afişe etmek değildir”⁷⁸ der. Bununla birlikte çok az yerde de olsa hatayı yapanı zikreder. Bunun nedenini de, “hatayı

76 a.y.

77 el-Ağlât, Mukaddime, ط - ح.

78 el-Ağlât, Mukaddime, ج.

yapanın meşhur olması ve insanların hataya daha kolay düşmelerine neden olma ihtimalinin yüksek olması”⁷⁹na bağlamaktadır.⁸⁰ Sözlüğün kelimeleri umumiyetle harekelidir. Güvenilir sözlüklerin genelinde bulunmayan kelimeleri kabul etmez. Müellif, bahusus özel isimleri eksiksiz harekelemeye özen göstermiştir. Birkaç güvenilir sözlüğün teyit ettiği kelimeler için diğer sözlüklere ve kaynaklara bakmayı gerekli görmez. “Ancak meşhur bir edip yahut dilcinin kullandığı farklı bir kelimeyi sağlam kaynaklarla destekleyemediğim zaman bütün kaynakları gözden geçirdim”⁸¹ der. Herhangi bir tashihte kaynak olarak kullandığı eserleri tek tek sıralar. Nihayetinde sağlam bir delil bulamadığında kelimenin yahut ifadenin hatalı olduğuna hükmeder ve bu kullanımdan kaçınılması gerektiğini ifade eder.

Bir kelimenin umum tarafından kabul edilen ve kullanılan şeklini, ummun kullanmadığı ve kabul etmediği şekline tercih eder. Müellif bu husustaki tavrının nedenini, *fasih/standart Arapça*⁸² ile *ammiceyi (halk dilini)*⁸³ birbirine yakınlaştırma olarak izah eder. Bunu yaparken de fasih olanı tercih edenleri hatalı görmez. Bir kelimenin iki alternatifi varsa bunlardan meşhur ve güçlü olanı önceler. Dilbilim araştırmalarımda kronolojiye özen gösterir.

Müellif, aslı fasih olup, sonradan halkın dilinde birtakım basit değişikliklerle farklılaşmış kelimelerin eski halini -yani aslını- da sözlüğe almıştır. Bir takım yer isimlerinde yapılan hataları da düzeltir. Maddelerin sonunda, ciddi ihtilaflar bulunmadığı sürece araştırmalarının özetini sunmaz. Bir dil kurumu bir kelime için iki alternatifi de doğru olarak görmüşse el-‘Adnânî, bunlardan alışkın olanı (yaygın olanı) ve kolay olanı tercih eder. Doğru bir kelime için ısrarla hatalı denmişse yahut bunun zıddı yapılmışsa mümkün olduğu kadar çok kaynağa dayandırarak doğru olanı desteklemeye çalışır. İki fasih kelime arasında tercih yapacaksa, ammicede yaygın olarak kullanılanını –halk iltifat

79 a.y.

80 el-‘Adnânî, sözlüğünde hata yapanların isimlerinden umumiyetle söz etmediğinden dolayı bu araştırmada yazarın (el-‘Adnânî’nin) kullandığı “kimilerine göre”, kimileri”, “bazı alimler” gibi tabirler çokça kullanılmıştır.

81 *el-Ağlât*, Mukaddime, s.

82 Fasih Arapça (مرموقة/لغة فصیحة/standart arabic/standart dialect), eğitim basın ve resmi kurum ve kuruluşlarda kullanılan, özellikle kültürlü kimselerin iletişimde kullandığı, lehçelerden arındırılmış standart Arapçadır. el-Hûlî, Muhammed Ali, “Standard language”, a.g.e., s.267.

83 Arapçada *اللغة العامية* yahut *اللغة السوقية / اللهجة الدارجة* diye ifade edilen halk dili, insanların günlük hayatta kullandıkları, standart/fasih Arapçaya olan uzaklığı bölgeden bölgeye değişebilen konuşma dilidir. Bkz. Vehbe, Mecdi ve Kamil el-Muhendis, a.g.e., “اللغة الدارجة”, s.318.

ettiği için – kabul eder. Beyitleri aldığı kaynak beytin sahibini zikretmemişse el-‘Adnânî de zikretmez.

Muhammed el-‘Adnânî’nin çalışmamızı dayandırdığımız “*Mu‘cemu’l-Ağlâti’ş-Şâiati’l-Mu‘âsıra*” isimli sözlüğü ile “*Mu‘cemu’l-Ahtai’ş-Şâia*” isimli eseri kendi alanlarında ilk sayılırlar. Müellif bu alanın duayenlerinden addedilir. Alanında yapılmış ilk çalışma sayılması ve kapsamlılığı münasebetiyle bu sözlük çerçevesinde araştırmanın yapılması uygun görülmüştür. 886 sayfadan oluşan kitap tek cilt olarak basılmıştır.

Kitapta toplam 2113 tane hata ele alınmıştır. Yaklaşık olarak 400 kadar maddenin tashihinde Kur’ân ayetlerine müracaat edilmiştir. Her bir tashihte bir veya daha fazla ayete müracaat edilmiştir. Kuşkusuz hataların yapıldığı konular bu çalışmada ele alınandan daha fazladır. Ancak araştırmamızın konusu “**Yaygın Dil Hatalarının Tashihinde Kur’ân’a Müracaat**” ile sınırlı olduğundan sadece Kur’ân’a müracaat edilen konu ve maddeler incelenmiştir.

2. Kur’ân’ın Arap Dilindeki Yeri

*“İslam tarihi boyunca Kur’an fasih Arapçanın temel kaynağı olmuştur.”*⁸⁴ Kur’an’ın bu özelliği, Arap dilinin dünya dilleri arasındaki yerini almasındaki en önemli etmendir. Bu dilin her geçen gün biraz daha önem kazanmasının nedenleri arasında Kur’an dili olmasının yanı sıra İslam kültürünün temel dili oluşu, Arap nüfusunun dünya nüfusu içindeki yeri, Arap âleminin dünya ekonomisi ve siyasetindeki yeri şeklinde sıralanabilir.⁸⁵

Arap dilinde yaygın olarak yapılan hatalar dilin neredeyse bütün alanlarında bulunabilmektedir. Ancak fikir vermesi bakımından, bu çalışmada sadece bazı konularla ilgili örnekler sunulacaktır.

3. Fusha-Ammîce Çerçevesinde Yapılan Hataların Tashihinde Kur’ân’a Müracaat

Corcî Zeydân *“Kalem sahipleri, dilin canlı, büyüyen ve gelişim yasalarına boyun eğen, kelimeleri ve kalıpları sürekli yenilenen bir olgu olduğunu*

84 ‘Abduttevvâb, Ramadan, *et-Tetavvuru’l-Luğavî –Mazâhiruhu ve ‘İleluhu ve Kavânînuhu-*, Mektebetu Hancî, Kahire, 1983.

85 Zayed, Fehd Halil, *a.g.e.*, s.14-15.

bilsinler”⁸⁶ diyerek dilin canlılığına vurgu yapmıştır. Dildeki bu hareketlilik sürekli değişimlere neden olmuştur. Kimi zaman kelimeler ve kalıplar değişmiş, kimi zaman başka dillerden veya aynı dil içinde halk dili denilen “*ammîce*”den geçişler olmuştur.

İslam tarihinde halk dilinin yoğun olarak yozlaşmaya başlaması ve standart/fasih Arapçayı etkilemeye başlaması hicri ikinci asrın ikinci yarısında başlar.⁸⁷ Halk dilinden, fasih/standart Arapçaya (fushaya) karıştığı iddia edilen ancak gerçekte fasih olan ifadeler ile ilgili yapılan birtakım hatalar vardır. Fasihliği tartışılan yapılar çeşitlilik arz eder. Bunlar kimi zaman cümle düzeyinde olur kimi zaman kelime (harf-fiil-isim), bazen de kalıp ifade düzeyinde olur. Aşağıdaki örnekler bu tarz hatalardan birkaçının tashihinde Kur’an’a müracaatı izah etmektedir.

Bu alana giren hatalardan biri, *ammîce* olduğu iddia edilen ancak fasih olduğuna dair Kur’an’dan delil getirilen kelimelerdir. Kimilerine göre “عَتَلْتُ” cümlesinde geçen “عَتَلَ” (*sürükleme*) fiili *ammîce* bir kullanımdır. Dolayısıyla bu, Fasih Arapçada bulunmayan bir kelimedir. Bu iddianın sahiplerine göre bu kullanımın doğrusu, “حَمَلْتُ هَمَّهُمْ” şeklindedir.⁸⁸ Oysa “خُذُوهُ فَأَعْتَلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ” (*Tutun onu da, cehennemden ta ortasına sürükleyin.*)⁸⁹ âyetindeki “فَاعْتَلُوا” fiilinden de anlaşılacağı üzere bu kelime *ammîce* değil fasihdir/fushadır.⁹⁰

Aynı şekilde, *ammîce* olduğu iddia edilen fakat fasih olduğu ayet ile sabit olan fiillerden biri de ذَلِكَ الْجَسَدُ (*Cesedi ovdu*) cümlesindeki ذَلِكْ fiilidir. Bu fiilin anlamlarından biri olan “zeval”ın Kur’an’da “أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ” (*Namazı güneşin zevalinden gecenin karanlığına kadar güzelce kıl*)⁹¹ şeklinde geçmiş olması fasih olduğuna delil olarak gösterilmiştir.⁹²

Bu hususta zikredilebilecek diğer bir hata da fasih bir kelimenin halk dilinde yanlış telaffuz edilmesidir. Sözelimi hoş kokulu bitkiler için kullanılan reyhan ismi, Suriye bölgesinde, (ر) harfinin esresi ile الرِيحَانِ diye telaffuz edil-

86 Zeydân, Corcî, *el-Luğatu'l-'Arabiyyetu -Kâimun Hayy-*, Dâru'l-Cil, Lubnân, 1988, s.7; Ayrıca bkz. Ramadan ‘Abduttevvâb *a.g.e.*, s.5-9.

87 Dayf, Şevkî, *a.g.e.*, s.3.

88 *el-Ağlât*, «عَتَلَ الْعَالُ», s.340

89 ed-Duhân, 44/47.

90 *el-Ağlât*; «عَتَلَ الْعَالُ», s.340.

91 *el-İsrâ*, 17/78.

92 *el-Ağlât*, «ذَلِكَ الْجَسَدُ», s. 225-226.

mehtedir. Oysaki bu kelime “وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ” (*Yapraklı taneler ve güzel kokulu bitkiler*)⁹³ ayetinde (ح harfi fethasıyla) “الرَّيْحَانُ” olarak geçmektedir.⁹⁴

4. Kelimenin Anlamı Hususunda Yapılan Hataların Tashihinde Kur'ân'a Müracaat

Arapçada yapılan hataların bir kısmı da anlam ile ilgilidir. Anlam hataları kimi zaman fiille, kimi zaman isimle, bazen de kalıp ifadelerle ilgilidir. Hata, kelimeye yanlış anlam verme, kelimenin anlamını daraltma, anlamı genişletme, başka kelime ile karıştırma, birbirine benzeyen kelimelerin anlamını karıştırma, kelimelerin eş anlamlı olduğunu sanma şeklinde olmaktadır.

Bu hata çeşitlerinden anlamı daraltma ile ilgili şu örnek verilebilir: Kimileri, “أَثَابَ” fiilinin sadece “الإحسان/iyilik” ile bir arada kullanılabileceğini, “الكötülük/السوء” ile bir arada kullanılmayacağını iddia etmektedir.⁹⁵ Oysa bu fiil, “مُثَوِّبَةٌ” gibi müştaklarıyla Kur'ân'da hem “الإحسان/iyilik” hem de “الكötülük/السوء” ile arada kullanılmıştır.⁹⁶ “وَلَا دُخْلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ... ” (Allah katından mükafat olmak üzere; onları altlarından ırmaqlar akan cennetlere elbette koyacağım)⁹⁷ ayetinde “أَثَابَ” fiilinin müştaklarından olan “مُثَوِّبَةٌ” kelimesi cennetle mükafatlandırma gibi *olumlu* bir bağlamda kullanılmıştır. Oysaki “فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمِّ لَكِنِّي لَا تَحْزَنُونَ عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ... ” (*Kaybettiğinize ve başınıza gelene üzülmeysiniz diye Allah, sizi kederden kedere uğrattı*)⁹⁸ ayetinde “أَثَابَ” fiili “غَمًّا” (keder) gibi şer/kötülük ifade eden bir mana/kelime ile birlikte kullanılmıştır.

Bazen kaynaklarda bir kelimenin anlamı yazım hatasından dolayı yanlış aktarılır ve sonraki kaynaklar da bu hatayı sürdürürler. el-'Adnânî, böyle bir hatayı tespit etmiş ve bunu Kur'ân'a dayanarak düzeltmiştir. Sözelimi bazı kaynaklar “شَغِفَ بِهِ” fiilinin anlamını *Lisânu'l-'Arab*'a⁹⁹ dayandırarak

93 er-Rahmân, 55/12.

94 *el-Ağlât*, “الرَّيْحَانُ”, s. 340.

95 *el-Ağlât*, “أَثَابَ الْمُحْسِنِ وَالْمُسِيءِ”, s.110.

96 Bu ayetler için bkz. (أَثَابَ) Âlu 'İmrân, 3/153; el-Mâide, 5/84; el-Fetih, 48/18; (مُثَوِّبَةٌ) el-Mutaffifîn, 83/36; (ثَوَابٌ) Âlu 'İmrân, 3/145, 148, 195; en-Nisâ, 4/134; el-Kehf, 18/31,44, 46; Meryem, 19/36; el-Kasas, 28/80; (مُثَوِّبَةٌ) el-Bakara, 2/103; el-Mâide, 5/60.

97 Âlu 'İmrân, 3/195.

98 Âlu 'İmrân, 3/153.

99 İbn Manzûr, “شَغِفَ بِهِ”, *Lisânu'l-'Arab*, Thk. 'Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasabal-lah, Haşim Muhammed eş-Şâzili, Dâru'l-Ma'arif, Kahire, ty, IV, 2285.

“endişe etmek” (قَلَقَ) diye nakledeleler. el-‘Adnâni’ye göre *Lisânu’l-‘Arab*’da bu kelimenin anlamı yazılırken بِهٖ عَلِقَ بِهٖ (أَغْرَمَ بِهٖ) yerine sehven (قَلَقَ) yazılmıştır. Dolayısıyla bu kelimenin anlamını *Lisânu’l-‘Arab*’dan alanlar birbirlerinden etkilenerek hataya düşmüşlerdir. *et-Tâc*¹⁰⁰, *el-Kamûsu’l-Muhît*¹⁰¹ ve *el-Vasît*¹⁰² gibi kaynaklar da “شَغَفَ بِهٖ” fiilinin anlamının “قَلَقَ” değil de “عَلِقَ” anlamına geldiğini tekit ederler. Nitekim “وَقَالَ نَسُوهُ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَةُ الْعَرِيرِ تَرَاوَدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ” (Şehirde bir takım kadınlar: «Vezirin karısı kölesinin olmak istiyormuş; sevgisi bağrını yakmış, dediler)¹⁰³ ayetinde de görüldüğü üzere شَغَفَهَا حُبًّا sözü ayetin anlam bütünlüğü içerisinde yukarıda yapılan aktarımın yanlışlığını ispatlamaktadır.¹⁰⁴

Bazı kimselere göre “طَفَّفَ الْكَيْلَ أَوْ الْوَزْنَ” cümlesindeki طَفَّفَ fiili “artırdı, çoğalttı” demektir. Çünkü onlara göre “طف الحائط ونحوه” cümlesindeki fiil “yüksetti” anlamına gelmektedir. Ayrıca “طف الشيء بيده وبرجله” cümlesindeki طف fiili bunlara göre “yüksetti” demektir. Oysaki “طَفَّفَ الْكَيْلَ أَوْ الْوَزْنَ” cümlesinin fiili (طَفَّفَ) aslında “azalttı” demektir.¹⁰⁵ Çünkü İbn Kesîr “وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ”¹⁰⁶ ayetini tefsir ederken “تارتى ve ölçüde azaltma” diye izah etmiştir.¹⁰⁷ Öte yandan “وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ” (*Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik ölçer ve tartarlar*)¹⁰⁸ ayetinde ölçü ve tartıda eksik ölçmenin yerilmiş olması yukarıdaki mananın “eksiltmek” olduğunu desteklemektedir.

Kimi zaman bir fiilin eski anlamı unutulur veya yanlış olduğu iddia edilerek modern anlamı ön plana çıkarılır. Bu, umumiyetle kelimenin yeni anlamının şuyû bularak öne çıkmasından kaynaklanır.

Bu kelimelerden biri اسْتَعْمَرَ fiilidir. Bazıları “اسْتَعْمَرَهُ فِي الْمَكَانِ” cümlesinin “Onu orada yaşattı” anlamında kullanılmasının yanlış olduğunu iddia etmek-

100 ez-Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtaâ, “ش غ ف”, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Thk. ‘Abdulfettah el-Hilv, Matba’âtu Hukûmeti’l-Kuveyt, 1986, XIII, 517-518.

101 “الشغاف”, s.154.

102 *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, “ش غ ف” maddesi, Mecma‘u’l-Luğati’l-‘Arabiyye, el-İdâretu’l-‘Âmme li’l-Mu‘cemât ve l-hyâi’t-Turâs, Mektebetu’s-Şurûki’d-Devliyye, Kahire, 2004, s.486.

103 Yûsuf, 12/30.

104 *el-Ağlât*, «شَغَفَ بِهٖ», s. 349.

105 *el-Ağlât*, “طَفَّفَ الْكَيْلَ أَوْ الْوَزْنَ”, s.410.

106 el-Mutaffifin, 83/1.

107 İbn Kesîr, İmaduddin Ebu’l-Fidâ İsmail, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-‘Azîm*, Thk. Kurul, Muessesetu Kurtuba, Kahire, 2000, XIV, 280.

108 el-Mutaffifin, 83/3.

tedir. Bunlara göre "اسْتَعْمَرَ" fiiliyle ilgili bilinen ve yaygın olan mana, "اسْتَعْمَرْتُ" cümlesinde olduğu gibi "bir devletin başka bir devleti sömürmesi" dir.¹⁰⁹ "Sömürme" anlamını savunanlar, bu mananın Arap âleminde yaygın olmasına ve Kahire Dil Kurumu'nun "المُسْتَعْمَرَةُ" kelimesine "bir ülkenin bir bölgeyi iktisadi, siyasi ve benzeri açılardan sömürmesi" anlamını yüklemesine dayanmaktadır.¹¹⁰ Kuşkusuz bu kullanım ve anlam modern döneme aittir. "اسْتَعْمَرَهُ فِي الْمَكَانِ" cümlesinin eski anlamı ise "onu orada yaşattı" şeklindedir. Bu anlamı, "هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا" (Sizi yerden/topraktan yaratan ve orada yaşatan odur)¹¹¹ ayeti de desteklemektedir.

"رَأَيْتُ مَنْامًا أُرْعَبِي" cümlesi "Beni ürküten bir rüya gördüm" anlamını ifade etmek için kurulmuştur. Oysaki "الْمَنَامُ" kelimesinin "يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي" (Ey oğulcuğum! Doğrusu ben uykuda iken seni boğazladığımı görüyorum, bir düşün, ne dersin?)¹¹² ayetindeki kullanımına bakılarak cümle "رَأَيْتُ حُلْمًا أُرْعَبِي" şeklinde düzeltilebilir. Çünkü "الْمَنَامُ" rüya değil, uyku demektir.¹¹³

5. Ezdad İle İlgili Yapılan Hataların Düzeltilmesinde Kur'an'a Müracaat

Dilcilere göre "ezdad", bir kelimenin aynı anda iki zıt anlamı taşımasıdır. Ancak umumiyetle modern dilbilimciler "ezdad" kelimesini telaffuzları farklı, zıt anlamlı iki kelime olarak kabul ederler.¹¹⁴ Arap dilinde ezdad ile ilgili hatalarla da kimi zaman karşılaşılabilir.

Sözgelimi kimilerine göre "الْبَيْنُ" kelimesinin aynı zamanda "الْوَصْلُ" anlamında kullanılması yanlıştır. Bu iddia sahiplerine göre "الْبَيْنُ" kelimesi sadece "الْفِرَاقُ" anlamına gelmektedir. Doğrusu yaygın olarak bilinen de budur.¹¹⁵ İbn Kesir¹¹⁶ el-En'âm suresi 94. Ayetini "لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ" kelimesindeki ن'un dammiyle) "لَقَدْ تَقَطَّعَ وَصْلَكُمْ" şeklinde manalandırmıştır. Öte yandan kimileri (ن'un fethasıyla) "لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ" şeklinde okuyarak bu kelimeye

109 el-Ağlât, «استعمره في المكان، استعمر الدولة»، s. 463.

110 el-Vasît, «عمر»، s.626.

111 Hüd, 11/61.

112 es-Saffât, 37/102.

113 el-Ağlât, «رأيت حُلْمًا»، s. 685.

114 Muhammed, Muhammed Sa'd, fi 'İlmi'd-Dilâle, Mektebetu'z-Zehrâ's-Şark, 2008, s.152.

115 el-Ağlât, «الْبَيْنُ (الْفِرَاقُ، الْوَصْلُ)»، s. 89.

116 A.g.e., VII, 114

“ara” anlamı yüklemişlerdir. Bunun yanı sıra *es-Sihah*¹¹⁷, *Lisânu'l-'Arab*,¹¹⁸ *el-Kamûsu'l-Muhît*,¹¹⁹ *el-Mucem'u'l-Vasit*¹²⁰ de bu kelimenin ezdaddan olduğunu ifade etmektedir.¹²¹

Kimilerine göre “يسر” fiili “يُخْتَمُ/gizlemek”tir ve bu fiilin “يُظْهِرُ/ıfşa etmek” gibi bir anlamı yoktur. Oysaki İbnu'l-Enbârî “وَاسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ”¹²² ayetindeki “أَسْرُوا” fiili hem اخْفَاء (gizleme) hem de اِظْهَار (ıfşa etme) anlamına geldiğini ifade etmektedir.¹²³

Bazı âlimlere göre “الظَّنَّ” kelimesinin “الْيَقِينُ” (*kesin kanaat*) anlamı yoktur, sadece “varsayım” anlamı vardır. Oysaki “إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حَسْبِيَ”¹²⁴ ayetindeki “ظَنَنْتُ” fiili Celaleyn tefsirine göre¹²⁵ “تَبَيَّنْتُ” *Lisânu'l-'Arab*'a¹²⁶ göre ise “عَلِمْتُ” demektir.

Kimilerine göre “وَرَاءَ” kelimesi sadece “خَلْفَ” (*arka/geri*) anlamına geliyor. Oysaki bu kelime hem “خَلْفَ” (*arka/geri*) hem de “قُدَّامَ” (*ön/ileri*) anlamına gelmektedir.¹²⁷ “وَرَاءَ” kelimesinin “قُدَّامَ” anlamına geldiği, “مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمَ...” (*Önlerinde –onları beklemekte olan- cehennem vardır*)¹²⁸ ayetine, “خَلْفَ” anlamına geldiği ise “...وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِيْنَةٍ غَضْبًا” (*Onların arkasında, her gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı.*)¹²⁹ ayetine dayandırılmaktadır.

6. Gramer Kurallarında Yapılan Hataların Tashihinde Kur'ân'a Müracaat

Yaygın dil hatalarının büyük bir kısmı gramerle ilgilidir. Gramerin hemen her konusu ile ilgili hatalarla karşılaşılabilir. Gayr-ı munsarıflar, sayılar, isim tamlaması, mübteda-haber, sıfat-mevsûf, bağlaçlar (ism-i mev-

117 el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, “ين”, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğati ve Sihâhu'l-'Arabiyyeti*, Thk. Ahmed 'Abdulgafûr Attâr, Dârul-'İlmi'l-Melâ'iyîn, Beyrût, 1990, s.2082.

118 “ين”, IV, 403.

119 el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yâkûb eş-Şirâzî, “الين”, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-'Amme li'l-Kitab, 1978, IV, 200.

120 *el-Vasît*, “ين”, s.79.

121 *el-Ağlât*, «الفراق، الوصل», s. 89-90.

122 Yûnus, 10/54.

123 *el-Ağlât*, “فلان يسر حقه”, s.302-303.

124 el-Hâkka, 69/20.

125 el-Mahallî, Celaluddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, Celaluddin 'Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûti, *Tefsîru'l-İmameyni'l-Celâleyn*, Dârul İbn Kesîr, ty., Yy., s.566

126 “ظنن”, IV, 2762.

127 *el-Ağlât*, “وراء”, s.717-718.

128 el-Câsiye, 45/10.

129 el-Kehf, 18/79.

suller), soru üslubu, zarflar gibi pek çok gramer alanında hatalar görmek mümkündür.

Gayr-ı munsarîf diye de tabir edilen Memnû' mines's-sarf kelimeler, taşdıkları bir takım özelliklerden dolayı tenvin alamayan, kesra yerine fetha ile mecrur olan isimlerdir.¹³⁰

Gayr-ı munsarîf kelimelerin hareketleri hakkında yapılan hataların tashihinde de Kur'an'a müracaat edilmiştir. Mesela kimileri, bazı kaynaklara dayanarak "أيوب" isminin Arapça bir kelime olduğunu iddia etmiş, gayr-ı munsarîf olmadığını iddia etmişlerdir. el-'Adnânî'ye göre bunlar, cahiliye Araplarının, çocuklarına bu ismi vermiş olmaları, Arap tarihçilerinin Hz. Eyyûb'u İbrâhîm oğullarından saymaları, Viktor Hugo'nun onun için "Arap asilzadesi" lakabını kullanmış olması gibi bir takım kaynaklara dayanarak,¹³¹ "جَاءَ أَيُّوبُ، رَأَيْتُ" "أيوباً، صَبْرَتْ كَأَيُّوبٍ" kullanımlarının doğru olduğunu iddia etmektedir.¹³² Oysaki "Eyyûb" ismi Kur'an-ı Kerîm'de "وَأَذْكُرُ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الشَّيْطَانَ بِنُصْبٍ" "Eyyûb" ismi Kur'an-ı Kerîm'de "وَأَذْكُرُ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الشَّيْطَانَ بِنُصْبٍ" ayetinde olduğu gibi (Arapçaya göre) yabancı kelime muamelesi görmüştür.

Kimilerine göre ismin fiile izafe edilmesi yanlıştır. Onlara göre isim sadece isme izafe edilir. Oysaki Araplar buna cevaz vermişlerdir. Zira Kur'an-ı Kerîm'de "قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ" ayetinde, olduğu gibi "يَوْمِ" ismi fiiline izafe edilmiştir.

Kimilerine göre "بَعَثَ الْأَقْلَامَ الْقَدِيمَةَ" cümlesindeki düzensiz çoğul "الْأَقْلَامَ" kelimesinin sıfatı olan tekil müennes "الْقَدِيمَةَ" kelimesi "الْقَدِيمَاتِ" olmalı. Aslında bunu iddia edenlerin aksine her iki kullanım da doğrudur. Çünkü gramer kuralına göre mevsuf, gayr-i akıl müzekker bir kelimenin çoğulu ise (yani tekili müzekker olan gayr-ı akıl kelimenin düzensiz çoğulu ise) sıfat hem müzekker çoğul hem de müennes tekil olabilir.¹³⁵ Mesela "وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثَّقَالَ" ayetinde görüldüğü gibi, gayr-ı akıl düzensiz çoğul bir kelime olan "السَّحَابَ" mevsufu-

130 Munsarîf olan isimler fetha, damme, kesra ve tenvin alabilen kelimelerdir. Bkz. ez-Zeccâc, Ebû İshâk, *Mâ Yensarîfu ve mâ lâ Yensarîfu*, Thk. Hudâ Mahmud Karra'â, Kahire, 1971, s. 1.

131 *el-Ağlât*, "جَاءَ أَيُّوبُ، رَأَيْتُ أَيُّوبَ، صَبْرَتْ كَأَيُّوبٍ", s. 35-36.

132 *el-Ağlât*, "جَاءَ أَيُّوبُ، رَأَيْتُ أَيُّوبَ، صَبْرَتْ كَأَيُّوبٍ", s. 35-36.

133 Sâd, 38/41; "Eyyûb/أيوب" isminin (Arapçada) yabancı kelime muamelesi gördüğü diğer ayetler için bkz. en-Nisâ, 4/165; el-En'am, 6/84; el-Enbiyâ, 21/83.

134 Sâd, 38/79; Ayrıca bkz. el-Â'râf, 7/14.

135 *el-Ağlât*, "بَعَثَ الْأَقْلَامَ الْقَدِيمَةَ", s.541-542.

136 er-Ra'd, 13/12.

nun sıfatı ”النَّخْلَ بِاسْقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ“¹³⁷ ayetindeki ”وَالنَّخْلَ“ mevsufunun sıfatı düzenli müennes çoğul ”بِاسْقَاتٍ“ gelmiş. Yine ”كَانَتْهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ“¹³⁸ ayetindeki mevsuf olan ”نَخْلٍ“ sıfatı ”خَاوِيَةٍ“ şeklinde müfred müennes olarak gelmiştir.

Dil hataları arasında kelimeyi oluşturan harflerde karşılaşılan yanlışlıklar da vardır. Bu hata umumiyetle ammicede bazı harflerin başka harflere dönüştürülerek telaffuz edilmesinden kaynaklanır. Bunlardan biri de ”ث“ harfinin ”ت“ olarak telaffuz edilmesidir.¹³⁹ Mesela ”بَحْتَرٌ زَيْدٌ مَالُهُ“ cümlesinde ت harfi ile yazılmış olan ”بَحْتَرٌ“ fiili, ”بَعْتَرٌ إِذَا بَعْتَرٌ مَا فِي الْقُبُورِ“¹⁴⁰ ayetinde geçtiği gibi ”بَعْتَرٌ“ şeklinde ث harfi ile yazılmış olmalıdır. Öte yandan ayetteki ”بَعْتَرٌ“ fiilindeki ع harfi kimi zaman ح olarak (بُحْتَرٌ) okunmaktadır.¹⁴¹ Bu iki harf (ع, ح) arasındaki dönüşüm ث ve ت arasındaki dönüşümün aksine fasih Arapçada vardır ve hata olarak kabul edilmemektedir.¹⁴²

7. İsimlerle İlgili Hataların Tashihinde Kur’ân’a Müracaat

Dil hatalarının bir kısmı isimlerle ilgilidir. Bu alanla ilgili pek çok örnek vardır. Sözelimi bazı âlimler ”الْأَقْتُ“ ve ”الْمُؤَقَّتُ“ yapılarının yanlış olduğunu, doğrusunun ”الْوَقْتُ“ ve ”الْمَوْقَتُ“ olduğunu iddia etmişlerdir. Oysaki ”وَإِذَا أَنْتَ الصَّلَاةَ كَانَتْ“¹⁴³ ayetinde geçtiği üzere ”الْمُؤَقَّتُ ve الْأَقْتُ“ kullanımı; ”عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا“¹⁴⁴ ayetinde de geçtiği üzere ”الْمَوْقَتُ ve الْوَقْتُ“ kullanımı doğrudur.¹⁴⁵

Mısır’da mayıs aylarında, -ekseriyetle gündüzleri- esen sıcak esintinin adı (س harfinin dammesiyle) ”رِيحُ السُّمُومِ“ şeklinde isimlendirilir. Oysa bunun doğru şekli ”فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ“¹⁴⁶ ayetinde geçtiği üzere (س harfinin fethasıyla) ”سَمُومٌ“dur.¹⁴⁷

137 Kâf, 50/10.

138 el-Hâkka, 69/7.

139 İbrahimî, Receb ‘Abdulcevvad, a.g.e., s.315-316.

140 el-‘Âdiyât, 100/9.

141 el-Ağlât, ”بعتر“.

142 İbrahimî, Receb ‘Abdulcevvad, a.y.

143 el-Murselât, 77/11.

144 en-Nisâ, 4/101.

145 el-Ağlât, ”الأنثُ و الموقَّتُ“, s.20.

146 el-Vâkı‘a, 56/42.

147 el-Ağlât, ”هَبَّتِ السُّمُومُ“, s.325.

Kimileri, Mısır ile Filistin arasındaki çöllere (س harfinin fethasıyla) “سَيِّئَاءٌ” denilmesini yanlış görüp, doğrusunun (س harfinin kesrasıyla) “سَيِّئَاءٌ” olduğunu iddia etmektedir. Kuşkusuz bu ismin “سَيِّئَاءٌ” şeklindeki okunuşunu da doğru kabul eden pek çok âlim vardır.¹⁴⁸ Öte yandan (س harfinin fethasıyla) “سَيِّئَاءٌ” şeklinde harekelenmesinin doğru olduğu “وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيِّئَاءٍ تَنْبُتُ بِالذُّهْنِ”¹⁴⁹ ayetiyle bilinmektedir.¹⁵⁰

Bazı âlimler “بَازِيٌّ” diyerek “عدن” kelimesindeki د harfini fethalı okur. Oysa bunun doğru şekli “أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ...”¹⁵¹ ayetinde ve daha pek çok ayette geçtiği üzere د harfinin sükûnu ile “عدن” şeklindedir.¹⁵²

Harekenin anlam farklılığına etki ettiğine ilişkin bir örnek de şöyledir: Kimileri “قَابَلْتُ يَاسِرًا عَشَاءً” (*Yasir'le akşamleyin karşılaştım.*) cümlesinde olduğu gibi, akşamın bir vaktinin¹⁵³ ismi için عَشَاءٌ kelimesinin ilk harfini (ع) fethalı okumaktadır. Oysa bunun doğrusu, “وَجَاؤُوا أَبَاهُمْ عَشَاءً يَبْكُونَ”¹⁵⁴ geçtiği gibi bu kelime ع harfinin kesrasıyla “عَشَاءٌ” şeklinde okunur.¹⁵⁵

Öğle yemeği anlamına gelen “الغَدَاءُ” kelimesinin “طَعَامُ الْغَدَاءِ” gibi bir tamlama ile kullanılmasına gerek olmadığı “فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا...”¹⁵⁶ ayetine;¹⁵⁷ kin ve düşmanlık anlamına gelen kelimenin “الغُلُّ” değil de “الغُلُّ” olduğu “وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ...”¹⁵⁸ ayetine dayandırılmıştır.¹⁵⁹

Özel bir topraktan yapıldıktan sonra pişirilerek elde edilen toprak kaplara verilen isim “الْفَخَّارُ” değil, “... مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ...”¹⁶⁰ ayetinde olduğu gibi خ harfinin fethası ile “الْفَخَّارُ” şeklindedir.¹⁶¹ Yine iki topuk kemiğine verilen isim “الْكَحْلَانُ”

148 *es-Sihâh*, “سين”, s.2141; *el-Esfehânî*, “سين”, s.251; *el-Muhtar*, “سين”, s.534; *el-Kâmûs*, “السين”, IV, 234, *et-Tâc*, “س ي ن”, XXXV, 247-253.

149 *el-Mu'minûn*, 23/20.

150 *el-Ağlât*, “سَيِّئَاءٌ وَ سَيِّئَاءٌ”, s.336.

151 *el-Kehf*, 18/31.

152 *el-Ağlât*, “جَنَّةُ عَدْنٍ”, s.435.

153 Bu isim (العشاء), akşam karanlığının ilk zamanları, akşam namazı vaktinin başlamasından bitmesi arasındaki vakit yada gün batımından doğumuna kadar olan vakit için de kullanılmaktadır. *el-Ağlât*, “قَابَلْتُ يَاسِرًا عَشَاءً”, s.450.

154 *Yûsuf*, 12/16.

155 *el-Ağlât*, “قَابَلْتُ يَاسِرًا عَشَاءً”, s.450.

156 *el-Kehf*, 18/62.

157 *el-Ağlât*, “تَفَاوَلَتِ الْعُدَاةُ”, s.470.

158 *el-A'râf*, 7/43.

159 *el-Ağlât*, “الغُلُّ”, s.489.

160 *er-Rahmân*, 55/14.

161 *el-Ağlât*, “الْفَخَّارُ”, s.507.

değil, “...وَأَمْسُحُوا بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ...”¹⁶² ayetinde geçtiği üzere “الْكَعْبَانِ” dir.¹⁶³ Aynı şekilde ayak topuğunun adı “الْكَعْبُ” değil, “... وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ...” değil, “... شَيْئًا”¹⁶⁴ ayetinde geçtiği gibi “الْعَقْبُ” veya “الْعَقْبُ” şeklindedir.¹⁶⁵

8. Kalıp İfadeler ve Sözdizimi İle İlgili Yapılan Hataların Tashihinde Kur'an'a Müracaat

Dil alanında yapılan yaygın hataların bir kısmı da kalıp ifadeler ve sözdizimi ile ilgili olanlardır. Bu ifadelerin diziminde kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi ile gerçekleşen hatalar, nefiy edatıyla kullanılıp kullanılmama ile ilgili yapılan karıştırmalar, harf-i cerrin kullanılıp kullanılmamasından kaynaklanan hatalar bunlardan bir kaçıdır.

“أَدَّتِ الْحَرْبُ بِهِمْ إِلَى الْهَلَاكِ” cümlesinde öğelerin yerlerinin değiştirilmesi ve yanlış harfi cerrin kullanılmasından kaynaklanan bir anlatım hatası vardır. Doğrusu, “أَدَّتِ الْحَرْبُ الْهَلَاكَ إِلَيْهِمْ” (*Savaş onları helake sürükledi*) şeklindedir. “...إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا” (*Allah size, emanetleri ehline vermenizi emreliyor*) ayetindeki “...أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا” yapısı bunu desteklemektedir.¹⁶⁷

“...أَعَدْتُ قِرَاءَةَ الْكِتَابِ الْمَذْكُورِ أَنْفًا” cümlesinde “انفًا” kelimesinin yeri ve kullanımına ilişkin bir hata vardır. Doğrusu, cümlenin “...أَعَدْتُ قِرَاءَةَ الْكِتَابِ الْمَذْكُورِ أَنْفًا”¹⁶⁸ şeklinde kurulmasıdır ki “...وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ “مَادَا قَالَ أَنْفًا” ayetinde geçen “انفًا” kullanımını da bunu desteklemektedir.¹⁶⁹

Kimilerine göre “...ظَلَمَنِي وَظَلَمْتُهُ فَلَانَ” cümlesindeki kelimelerin dizilişi yanlıştır. Onlara göre bu kullanımın doğrusu “...ظَلَمَنِي فَلَانَ وَظَلَمْتُهُ” şeklindedir. Oysaki her iki dizim de doğrudur. Yanlış olduğu iddia edilen “...ظَلَمَنِي وَظَلَمْتُهُ فَلَانَ” dizimini “...حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغَ عَلَيْهِ قَطْرًا”¹⁷⁰ ayeti ve “...الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ”¹⁷¹ ayeti desteklemektedir. İkinci ayetten kasıt şudur: “...أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ قَيِّمًا وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا”¹⁷²

162 el-Mâide, 5/6.

163 el-Ağlât, “الْكَعْبَانِ”, s.572.

164 Alu İmrân, 3/144.

165 el-Ağlât, “الْعَقْبُ أَوْ الْعَقْبُ”, s.579.

166 en-Nisâ, 4/58.

167 Bkz, el-Ağlât, “أَدَّتِ الْحَرْبُ الْهَلَاكَ إِلَيْهِمْ”, s.8.

168 Muhammed, 47/16.

169 Bkz, el-Ağlât, “أَعَدْتُ قِرَاءَةَ الْكِتَابِ الْمَذْكُورِ أَنْفًا”, s.35.

170 el-Kehf, 18/96.

171 el-Kehf, 18/1-2.

172 Bkz, el-Ağlât, “ظَلَمَنِي وَظَلَمْتُهُ فَلَانَ”, s.425.

9. Benzerlikten veya Başka Nedenlerden Dolayı Karıştırılan Kelimelerin Ayırt Edilmesinde Kur'ân'a Müracaat

Bazen ses, telaffuz ve anlam bakımından yakın olan kimi kelimeler birbirine karıştırılabilmektedir. Bu kelimelerden biri “نَمَّ” harf-i atfı ile “نَمَّ” ism-i işaretidir. Aynı harflerden meydana gelmelerine karşın hareketleri ve anlamları farklı olan bu iki kelimedenden harf-i atf olan “نَمَّ”, kimi zaman tertib/sıralama için¹⁷³ kimi zaman taaccub/şaşkınlık ifade etmek için¹⁷⁴ kimi zaman da zaid/fazla olarak gelir.¹⁷⁵ “نَمَّ” kelimesi ise (ث harfinin fethası ile), “وَأَرْزُقْنَا نَمَّ الْآخِرِينَ”¹⁷⁶ ayetinde olduğu gibi uzak mekanı gösteren işaret ismidir.¹⁷⁷

Sıkça karşılaşılan hatalardan biri de “الْجُنُوبُ” anlamına gelen “الْجُنُوبُ” ile “yan, kenar” anlamına gelen ve “يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ”¹⁷⁸ ayetinde geçen “الْجَنْبُ” kelimesinin çoğulu olan الْجُنُوبُ kelimelerinin karıştırılmasıdır.¹⁷⁹

10. Masdar İle İlgili Hataların Tashihinde Kur'ân'a Müracaat

Arap dilinde sık karşılaşılan hata türlerinden biri de masdar ile ilgili olanlarıdır. Masdar, bir hadiseyi, bir olguyu zamandan bağımsız ifade eden sözdür.¹⁸⁰

Sözgelimi “طَوَى” fiilinin “أَنْتَهَتْ رَفِيفٌ مِنْ طَوَى الْقِيَابِ” cümlesinde geçen “طَوَى” masdarı hatalıdır. Doğrusu ise “يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السَّجِلِ لِلْكَتَبِ”¹⁸¹ ayetinde geçtiği gibi “طَيَّ” şeklindedir.¹⁸²

20. yy şairlerinden biri¹⁸³ bir şiirinde şöyle der:

أَنَا فِي قَلْبِكَ الْقَبَسُ وَفِي أَجْفَانِكَ النَّعْسُ

el-‘Adnâni’ye göre¹⁸⁴ النَّعْسُ kelimesini نَعَسَ fiilinin masdarları arasında sayan bu şairi el-Mu‘cemu’l-Vasî’ten¹⁸⁵ başka sözlük desteklemiyor ki Vasî’t de

173 Örnek için bkz., (es-“الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ، ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ، ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ” Secde 32/7,8,9).

174 Örnek için bkz., “نَمَّ يَنْمَعُ أَنْ أُرِيدَ” (el-Muddessir, 74/15).

175 Örnek için bkz., “وَنظَرُوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ” (et-Tevbe, 9/118).

176 eş-Şu‘arâ, 26/64.

177 el-Ağlât, “نَمَّ، نَمَّ”، s. 107.

178 ez-Zumer, 39/56.

179 el-Ağlât, “الْجُنُوبُ، الْجُنُوبُ”، s.129.

180 Vehbe, Mecdi ve Kamil el-Muhendis, “المصدر”، a.g.e., s.368.

181 el-Enbiyâ, 21/104

182 el-Ağlât, “أَنْتَهَتْ رَفِيفٌ مِنْ طَوَى الْقِيَابِ”، s. 418-419.

183 Müellif ilke gereği (bkz. el-Ağlât, Mukaddime, ج.) şairin kim olduğunu belirtmemiştir.

184 el-Ağlât, “النَّعْسُ”، s.671-672.

185 el-Enfâl, 8/11.

hata etmiştir. Doğrusu ise “اذْ يُعْشِيكُمْ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً” ayetinde geçtiği üzere النُّعَاسُ şeklindedir.

11. Muarreb-Dahîl (Yabancı) Kelimelerin Tespitinde Kur’ân’a Müracaat

Farklı medeniyetlerin buluşması ve kültürlerarası iletişimde dil en somut araç ve en önemli köprü olarak her zaman karşımıza çıkmıştır.¹⁸⁶ Arapça İslam’ın yayılmasıyla birlikte birçok medeniyetle temasa geçmiş, kimi zaman bunları etkilemiş, bazen de bunlardan etkilenmiştir.

Arapçaya yabancı dillerden girmiş her kelimeye -ister Arapçalaştırılmış (muarreb) olsun ister olduğu gibi alınmış olsun- “dahîl” yani yabancı kelime denilir. Bunlardan Arap dili kurallarına göre Arapçalaştırılmış olanlara “muarreb” kelimeler denilir.¹⁸⁷

Fasih/standart Arapçada alternatifleri/karşılıkları olmasına rağmen yabancı kelimelerin kullanımı hata olarak kabul edilmektedir. Bu kelimelerin kimisi dile yeni girmiştir kimisi ise uzun zamandan beri dil içinde varlığını sürdürmektedir. Öyle ki bir kısmının aslı hususunda zaman zaman hatalar yapılmıştır. Kimi zaman yabancı diye addedilen kelimenin alternatifi de başka bir yabancı kelime olmasına rağmen dil içindeki uzun geçmişine ve Kur’ân’da kullanılmış olmasına bakılarak Arapça olduğuna hükmedilmiş, Arapça sayılmıştır.

el-Cevherî¹⁸⁸, “bir yüzü kabartma kumaş” anlamına gelen الاستبرق kelimesinin aslının برق kökünden gelen altı harfli bir fiil olduğunu, dolayısıyla bu kelimenin başında bulunan elif (ي) in hemze-i vasl olduğunu söylemektedir. Oysaki bu kelime Arapçaya Farsçadan geçmiş altı harfli (südâsî) bir isimdir. Farsçadaki aslı استبرك’dır. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de dört yerde geçer. Bunlardan biri, “وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ... ”¹⁸⁹ ayetidir.¹⁹⁰

Çay kabı için kullanılan “الْبَكْرَجُ” ismi yabancı bir kelimedir. Bunun yerine اِبْرِيقُ الشَّاي kelimesinin kullanımı daha uygundur. Bu kelime (اِبْرِيقُ) Farsça asıllı olsa da cahiliye döneminden bu yana fasih Arapçada kullanılmakta olduğu ve

186 ‘Abbâs, ‘Arefe Hilmi, a.g.e., s.5.

187 Dannâvî, Sa’dî, el-Mu‘cemu ‘l-Mufassal fi ‘l-Muarreb ve ‘d-Dahîl, Beyrut, 2004, s.6-7.

188 es-Sihâh, “برق”, s. 1448.

189 el-Kehf, 18/31.

190 el-Ağlât, “الاستبرق”, s. 15-16.

“يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ، بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ”¹⁹¹ ayetinde de geçtiği için kullanımı daha doğrudur.¹⁹²

Birkaç kişinin birlikte oturabildikleri, uzun, geniş, umumiyetle yaslanmak için bir arkılığı bulunan oturağın adı olan¹⁹³ “الْكَنْبَةُ” (kanep), Arapçaya dışarıdan girmiş bir kelimedir. Bunun karşılığı olan الأريكة kelimesinin çoğulu (الأرائك) Kur'ân'da birkaç kez geçmektedir. Bunlardan biri “مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ”¹⁹⁴ ayetidir.¹⁹⁵

Aslı Arapça olup İngilizceye geçtikten sonra tekrar Arapçaya yanlış bir şekilde girmiş olan “الْقَنْطَارُ” (ق harfinin fethasıyla) kelimesinin doğru şekli “... وَمِن أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقَنْطَارٍ يُؤَدُّ إِلَيْكَ...”¹⁹⁶ ayetinde geçtiği gibi (ق harfinin kesrasıyla) “الْقَنْطَارُ” şeklindedir.¹⁹⁷

İçinde telefon görüşmesi yapmak, üst baş değiştirmek gibi değişik amaçlar için yapılmış küçük odaların ismi olan “الكَابِنِ” (kabin), Fransızca ve İngilizceden Arapçaya geçmiş yabancı bir kelimedir. Kahire Dil Kurumunun –aynı anlamı ifade etmek üzere- buna alternatif olarak belirlediği “الْمَقْصُورَةُ” kelimesi¹⁹⁸ Kur'ân'da “حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ”¹⁹⁹ ayetinde geçmektedir.

el-Mu‘cemu’l-Vasî‘e göre “الكَرْبَاجُ” (kırbaç) kelimesi yabancı dilden Arapçaya geçmiş (dahil) bir kelimedir.²⁰⁰ Muhîtu'l-Muhîd de (ك harfinin kesrasıyla) “الكَرْبَاجُ” kelimesinin Farsça asıllı olduğunu ifade etmektedir. el-‘Adnânî, bu kelimenin alternatifi olan “السَّوْطُ” un Arapça olduğu ve “فَصَّبَ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطًا”²⁰¹ ayetinde geçtiğini belirterek “الكَرْبَاجُ” ın terk edilmesinin doğru olacağını ifade etmektedir.²⁰²

12.Kelimelerin Çoğulu/Cem‘i Hakkında Yapılan Hataların Tashihinde Kur'ân'a Müracaat

Arapçada isimler sayı bakımından tekil/müfred, ikil/müsennâ ve çoğul/

191 el-Vâkıa, 56/17-18.

192 el-Ağlât, “ابْرِيقُ الشَّيْءِ”, s.73.

193 “Kanep”, *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, II, 1187.

194 el-İnsân, 76/13; Ayrıca bkz. el-Mutaffifin, 83/23, 35; el-Kehf, 18/31; Yâsîn, 36/56.

195 el-Ağlât, “الأريكة”, s. 586.

196 Alu ‘İmrân, 3/75; Ayrıca bkz., Alu ‘İmrân, 3/14.

197 el-Ağlât, “القنطار”, s.560.

198 el-Ağlât, “المقصورة”, s.567.

199 er-Rahmân, 55/72.

200 el-Vasî‘e, “الكرَبَاجُ”, s. 781.

201 el-Fecr, 89/13.

202 el-Ağlât, “السَّوْطُ”, s. 574.

cem' diye üç kısma ayrılır. Çoğul da kendi içinde “düzenli eril ve dişil çoğul, düzensiz çoğul, grup ismi, tekil ifade eden cins ismi, çoğul ifade eden cins ismi” olmak üzere altı kısma ayrılır.²⁰³ Çok sayıda Arap kabilesinin varlığı, bunların dağınık ve kimi zaman birbirinden kopuk olması, farklı medeniyetlere yakınlık, yabancı kültürlerle bir arada yaşamadan dolayı dilin gelişimi esnasında kazandığı yenilikleri ve farklılıkları her zaman tespit etmek, standart kurallara bağlamak mümkün olmamıştır. Dolayısıyla dille ilgili pek çok zorluklar yaşanmış, değişik hatalarla karşılaşmıştır. Bu zorluklardan biri de Arapçada isimlerin çoğu meselesidir. Doğruların tespitinde en çok müracaat edilen yol ise yabancı kültürlerden mümkün olduğunca uzakta kalan kabilelerin Arapça bilgilerine müracaat olmuştur.²⁰⁴

“الْبَيْضُ” kelimesinin “بَيْضَانٌ” şeklinde çoğul yapılması bu alanda düşülen hatalardan biridir. “...وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ”²⁰⁵ ayetinde geçtiği üzere bu kelimenin çoğulu “بَيْضٌ” şeklindedir.²⁰⁶

Bazı âlimlere göre “سَامِرٌ” kelimesinin çoğulları arasında yine aynı kelimeyi (سَامِرٌ) saymak yanlıştır. Oysa bu çoğulun da doğru olduğu “مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا”²⁰⁷ ayetiyle sabittir.²⁰⁸

Kimileri “المِيزَانُ” kelimesini “المِيزَانِ” şeklinde çoğul yapar. Oysaki bu kelimenin çoğulu “فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ”²⁰⁹ ayetinde olduğu şekliyle “المَوَازِينُ”dir.²¹⁰

13. Fiilin Müteaddî ve Lâzım Oluşları Hakkında Yapılan Tartışmalarda Kur'ân'a Müracaat

Arap dilinde karıştırılan ve hataya düşülen mevzulardan biri de bir fiilin harf-i cer almadan müteaddî olup olmadığı (nesne alıp almadığı) konusudur.

Müteaddî fiiller nesne gerektiren fiillerdir. Bu fiiller bir, iki veya üç nesneye etki ederler. Lâzım fiiller ise bunun aksine nesne gerektirmeyen fiillerdir.²¹¹

203 Ebu's-Su'ûd, 'Abbâs, *el-Faysâl fî Elvâni'l-Cumûu*, Dâru'l-Ma'ârif bi Mısır, Kahire, ty. s.9.

204 Ebu's-Su'ûd, 'Abbâs, *a.g.e.*, s.5; 'Abdulganî, Eymen Emîn, *es-Nahvu'l-Kafî*, Dâru İbn Haldûn, Kahire, 2008, s.113.

205 Fâtır, 35/27.

206 *el-Ağlât*, “البَيْضُ”, s.87.

207 *el-Mu'minûn*, 23/67..

208 *el-Ağlât*, “السَّامِرُ”, s.320.

209 *el-Kâria*, 101/6.

210 *el-Ağlât*, “المَوَازِينُ”, s.720.

211 'Abdulganî, Eymen Emîn, *es-Sarfu'l-Kafî*, Dâru İbn Haldûn, Kahire, ty., s.89-90.

Kimileri “أَخْلَفَ فُلَانٌ بِوَعْدِهِ” veya “أَخْلَفَ فُلَانٌ فِي وَعْدِهِ” (Sözünde durmadı) diye rek “أَخْلَفَ” fiilini harf-i cer ile (فِي، بَ، فِي) müteaddi yapmaya çalışmıştır. Doğrusu ise “أَخْلَفَ فُلَانٌ وَعْدَهُ” şeklinde olmalıdır. Çünkü bu fiil “فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي”²¹² ayetinde olduğu gibi harf-i cer kullanılmadan müteaddî olarak kullanılabilir. ²¹³

“زَادَتْ الْأَمْطَارُ مَاءَ الْفُرَاتِ” cümlesindeki fiilin (زَادَ) sadece lazım olabileceğini, müteaddi olarak gelemeyeceğini iddia edenler, doğrusunun “زَادَ مَاءُ الْفُرَاتِ” olduğunu düşünmektedirler. Oysaki her iki cümle de doğrudur. Çünkü bu fiil hem lâzım hem de müteaddîdir. Hatta “فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا...”²¹⁴ ayetinde olduğu gibi iki nesne alabilen müteaddi fiillerdendir.²¹⁵

Kimileri أَفْعَلَ veznindeki fiillerin sadece müteaddî olabileceğini, dolayısıyla “أَضَاءَ الْقَمَرَ” cümlesinin yanlış olduğunu, doğrusunun ise “ضَاءَ الْقَمَرَ” şeklinde ifade edilebileceğini düşünmektedir. Oysaki hem “ضَاءَ” hem de “أَضَاءَ” fiilleri lâzımdırlar.²¹⁶ Mesela “أَضَاءَ” fiili “... فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ...”²¹⁷ ayetinde müteaddî iken, “... يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ ...”²¹⁸ ayetinde lâzımdırlar.²¹⁹

“نَقَصَ فُلَانٌ الشَّيْءَ” cümlesindeki fiilin (نَقَصَ) sadece lâzım olarak kullanılabilirliğini düşünen bazı kimselere göre bu cümle hatalıdır. Bunlara göre cümlelerin doğrusu “نَقَصَ الشَّيْءَ” şeklinde, fiilin lâzım kullanımıyla mümkündür. Aslında bu cümlelerin her ikisi de doğrudur. Çünkü “نَقَصَ” fiili hem lâzım hem de müteaddî bir fiildir. “أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا...”²²⁰ ayeti bu fiilin aynı zamanda müteaddî olduğunun açık bir delilidir.²²¹

14. Müzekker ve Müennes İle İlgili Hataların Tashihinde Kur'an'a Müracaat

Arapçanın da dahil olduğu Sami dillerinde kelime cinsiyet bakımından müzekker/eril ve müennes/dişil diye iki kısma ayırır.²²² Arap kabileleri arasın-

212 Tâhâ, 20/86.

213 *el-Ağlât*, “أَخْلَفَ الْوَعْدَ، أَخْلَفَهُ الْوَعْدَ”، s.601.

214 *el-Bakara*, 2/10.

215 *el-Ağlât*, “زَادَتْ الْأَمْطَارُ مَاءَ الْفُرَاتِ”، s. 292-293.

216 Bkz. *el-Esfehâni*, “ضَرًا”، s. 300; *el-Muhtâr* “ضَوْءَ”، s.12; *el-Vasît*, “ضَوْءَ”، s.546.

217 *el-Bakara*, 2/17.

218 *en-Nûr*, 24/35.

219 *el-Ağlât*, “ضَاءَ الْقَمَرَ وَأَضَاءَ”، s. 398.

220 *er-Ra'd*, 13/41.

221 *el-Ağlât*, “نَقَصَ الشَّيْءَ، نَقَصَ فُلَانٌ الشَّيْءَ”، s.677.

222 İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekat, *el-Bulğa fi'l-Fark Beyne'l-Muzekker ve'l-Muennes*, Thk. Ramadan 'Abduttevvâb, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1996, 65.

da bir kelimenin müzekkerliği ve müennesliği hakkında kimi zaman ihtilaflar vuku bulmuştur. Bütün kabilelerin bu husustaki malumatları bir araya getirildiğinde bu mevzua dair ciddi bir yekûn ortaya çıkar. Bu durum beraberinde bir takım tartışmalar da getirmiştir.²²³

Kimileri, *Mu‘cemu Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*’e dayanarak “السَّبِيلُ” kelimesinin sadece müzekker olduğunu iddia etmektedir. Oysaki bu kelime “ثُمَّ”²²⁴ ayetinde müzekker, “فُلٌ هَذِهِ سَبِيلِي”²²⁵ ise müennes olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kelime hem müennes hem de müzekker olarak kullanılabilir.²²⁶

Bazı kimselere göre “سَمَاءٌ” kelimesi müzekker değil, “سَمَاءَةٌ”un çoğulu olduğu için müennestir. Oysaki “تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا”²²⁷ ayetinde müennes olarak, “السَّمَاءُ مُنْفِطِرٌ بِهِ”²²⁸ ayetinde ise müzekker olarak geçmektedir. Dolayısıyla hem müzekker hem de müennes olarak kullanılabilir.²²⁹

Kimilerine göre “هُزِمَتْ قَوْمٌ هَاتِلِرٌ” cümlesi yanlıştır. Çünkü “الْقَوْمُ” kelimesi müennes değil, müzekkerdir. Dolayısıyla cümle “هُزِمَ قَوْمٌ هَاتِلِرٌ” şeklinde olmalıdır. Oysa ayetlere bakıldığında “الْقَوْمُ” hem müzekker hem de müennes olarak işlenmiştir. Mesela bu kelime “وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ...”²³⁰ ayetinde müzekker olarak kullanılmasına karşın, “كَذَّبَتْ قَوْمٌ نُّوحَ الْمُرْسَلِينَ”²³¹ ayetinde müennes olarak kullanılmıştır.²³²

Bazı kimselere göre “الْإِنْسَانُ” kelimesi sadece erkekler için kullanılır. Çünkü Arap dilinde “الْإِنْسَانَةُ” kelimesi kadın/bayan için kullanılır.²³³ Doğrusu “الْإِنْسَانَةُ” kelimesinin yalnız kadınlar için kullanıldığını söylemekle isabet etmişlerdir; ancak “الْإِنْسَانُ” kelimesi sadece erkekleri değil, hem erkeği hem de kadını kap-

223 Yakub, İmil Bedî’, *el-Mu‘cemu’l-Mufasssal fi’l-Muzekker ve’l-Mu‘ennes*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2001, s.7-8.

224 ‘Abese, 80/20; السَّبِيلُ kelimesinin müzekker olarak kullanıldığı diğer ayetler için bkz., el-En‘am, 6/55; el-A‘râf, 7/146 (iki kez geçmektedir); el-Hicr, 15/76.

225 Yûsuf, 12/108.

226 *el-Ağlât*, “هَذِهِ السَّبِيلُ، هَذَا السَّبِيلُ”, s.297.

227 el-Furkân, ٢٥/61.

228 el-Muzemmil, 73/18.

229 *el-Ağlât*, “السَّمَاءُ وَابِعَةٌ وَوَاسِعٌ”, s. 325.

230 el-En‘âm, 6/66.

231 eş-Şu‘ârâ, 26/105.

232 *el-Ağlât*, “هُزِمَتْ الْقَوْمُ هَاتِلِرٌ، هُزِمَ الْقَوْمُ هَاتِلِرٌ”, s.562-563.

233 *el-Ahtâ’*, “إِنْسَانٌ وَإِنْسَانَةٌ”, s. 30.

samaktadır. Buna “...إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا”²³⁴ ve “خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ”²³⁵ ayetleri örnek olarak gösterilebilir.²³⁶

SONUÇ

İslam'ın başka kültürlerle temasa geçmesinden sonra Arapçada artan dil hataları günümüzde medya vb. iletişim araçlarının da etkisiyle varlığını devam ettirmektedir. Her dilde olduğu gibi Arapçada da bu sorun dil çalışmalarının başladığı ilk günden bu yana önemini sürdürmüştür. Bu çerçevede dil hatalarını tashih etmeye, yeni hataların yapılmasını/yayılmamasını engellemeye dönük çalışmalar/araştırmalar var olagelmıştır.

Arap dili ile ilgili yapılan bütün çalışmalarda olduğu gibi yaygın dil hatalarının düzeltilmesinde de Kur'an her zaman temel müracaat kaynağı olmuştur. Muhammed el-‘Adnânî'nin “*Mu‘cemu’l-Ağlâtî’l-Luğaviyyeti’l- Mu‘âsıra*” isimli sözlük çalışmasının da esas kaynağı Kur'an olmuştur. Müellif tashihte Kur'an'ın yanı sıra hadislere, klasik Arapça sözlüklerine, cahiliye şiirine, ilk dönem İslam şiiri ile Emevî devri şiirine, Arap Dil Kurumlarının kararlarına ve nihayet Basra ve Kûfe dil mekteplerine dayanan temel nahiv kaynaklarına başvurmuştur.

Bu çalışmada elde edilen verilerden de anlaşılacağı üzere Arapçada gramer, ses, yapı, anlam gibi dilin neredeyse bütün yönleri ile ilgili hatalarla karşılaşmak mümkündür. Ammice ile fasih/standart Arapça arasındaki farklılık ve etkileşimden doğan karışıklıklar bu hatalar arasındadır. Bu karışıklığın giderilmesinde de Kur'an'a müracaat edilmiştir. Bilindiği üzere Kur'an fasih Arapçayı yaşatan ve geliştiren en büyük kaynaktır. Bu suretle fasih Arapçayı koruyan bir kalkan konumundadır.

Kur'an, Arapçada tefsir ilminin ortaya çıkmasına neden olan bir kaynak olması hasebiyle bu dilde anlamlandırma ve yorumlamanın zirveye çıkmasına katkıda bulunmuş bir eserdir. Bununla birlikte tarih boyunca Kur'an, -kelimeye yanlış anlam verme, kelimenin anlamını daraltma, anlamı genişletme, başka kelime ile karıştırma, birbirine benzeyen kelimelerin anlamını karıştırma gibi-Arapçada anlamlandırma hatalarının tashihinde ilk müracaat kaynağı olmuştur.

234 el-İsrâ', 15/53.

235 el-‘Alak, 97/2.

236 *el-Ağlât*, “المرة والإنسان”, s. 621.

Bunlardan başka “ezdad”, isimler, kalıp ifadeler, birbirine benzerlikten dolayı karıştırılan kelimeler, masdarlar, yabancı kelimeler, çoğul-tekil sorunu, fiillerin müteaddiliği- lâzımlığı, kelimenin müzekkerliği-müennesliğinin tayini hususlarında yapılan hataların tashihinde Kur’an’a müracaat edildiği görülmektedir.

Sözlükte düzeltilen hata maddesi 2113 olmasına karşın bunlardan sadece yaklaşık 400’ünün tashihinde Kur’an’a müracaat edildiği görülmektedir. Geriye kalanların tashihinde –yukarıda geçtiği üzere- başka kaynaklara başvurulmuştur. Bu durum, Kur’an’ın bir dil yahut gramer kitabı olmadığı gibi, Arap dilinin yegâne kaynağı da olmadığını ortaya koymaktadır. Doğrusu Kur’an’ın da böyle bir iddiası yoktur. Ancak bunun yanı sıra, el-‘Adnânî’nin eserinde de görüldüğü üzere, Kur’an Arapçanın öncelikli müracaat kaynağı olması münasebetiyle İslam tarihi boyunca dil ile ilgili yapılan çalışmaların esasını teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

- ‘**ABBÂS**, ‘Arefe Hilmî, *Tasvibât Luğaviyye*, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire, 2008.
- ‘**ABDULGANÎ**, Eymen Emîn, *es-Nahvu’l-Kafî*, Dâru İbn Haldûn, Kahire, 2008.
- _____, Eymen Emîn, *es-Sarfu’l-Kafî*, Dâru İbn Haldûn, Kahire, ty.
- ‘**ABDULHALÎM**, Muhyiddin, Hasan Muhammed Ebu’l-‘Ayneyn el-Fakî, *el-‘Arabîyyetu fi’l-İ’lam – el-Usûl ve’l-Kavâ’id ve’l-Ahtâi’ş-Şâi’a*, Dâru’ş-Şa’b, ty.
- ‘**ABDUTTEVVÂB**, Ramadan, *et-Tetavvuyu’l-Luğavî –Mazâhiruhu ve ‘İleluhu ve Kavânînuhu-*, Mektebetu Hancî, Kahire, 1983.
- el-‘ADNÂNÎ**, Muhammed, Muhammed, *Mu‘cemu’l-Ahtâi’ş-Şâi’a*, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1973.
- _____, *Mu‘cemu’l-Ağlât’l-Luğaviyyeti’l-Mu‘âsıra*, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1989.
- el-CEVHERÎ**, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu’l-Luğati ve Sihâhu’l-‘Arabîyyeti*, Thk. Ahmed ‘Abdulgafûr Attâr, Dâru’l-‘İlmi’l-Melâyîn, Beyrût, 1990.
- DANNÂVÎ**, Sa’dî, *el-Mu‘cemu’l-Mufasssal fi’l-Muarreb ve’d-Dahîl*, Beyrut, 2004.

- DAYF**, Şevkî, *Tahrîfâtü'l-Ammiyye li'l-Fushâ fi'l-Kavâidi ve'l-Binyât ve'l-Hurûf ve'l-Harekât*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1994.
- EBU'S-SU'ÛD**, 'Abbâs, *el-Faysâl fi Elvâni'l-Cumûu*, Dâru'l-Ma'ârif bi Mısır, Kahire, ty.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ**, Mecduddin Muhammed b. Yâkûb eş-Şîrâzî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1978.
- el-HÛLÎ**, Muhammed Ali, *A Dictionary of Theoretical Linguistics*, Libarairie du Liban, 2009.
- el-HUVEYSKÎ**, Zeyn Kâmil, *Fetâvâ Luğaviyye*, Dâru'l-Mârifeti'l-Camii'yeye, İskenderiye, 1995.
- İBN KESÎR**, İmaduddin Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm*, Thk. Kurul, Muessesetu Kurtuba, Kahire, 2000.
- İBN MANZÛR**, *Lisânu'l-'Arab*, Thk. 'Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasaballah, Haşim Muhammed eş-Şâzilî, Dâru'l-Ma'arif, Kahire, ty.
- İBN NASR**, Nâcî, *Ahtâunâ'l-Luğaviyyeti'l-Mustefhale -İslahu 100 Hatâ Şâi'*, y.y., t.y.
- İBNU'L-ENBÂRÎ**, Ebu'l-Berekat, *el-Bulğa fi'l-Fark Beyne'l-Muzekker ve'l-Muennes*, Thk. Ramadan 'Abduttevvâb, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1996.
- İBRAHİMÎ**, Receb 'Abdulcevad, *el-Medhal ilâ Ta'allumi'l-'Arabiyyeti*, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, Kahire, 2008.
- el-MAHALLÎ**, Celaluddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, Celaluddin 'Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûti, *Tefsîru'l-İmameyni'l-Celâleyn*, Dâru İbn Kesîr, ty., Yy.
- MA'UN**, Müştâk 'Abbâs, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi Fikhi'l-Luğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- el-Mu'cemu'l-Vasît*, Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, el-İdâretü'l-Âmme li'l-Mu'cemât ve İhyâi't-Turâs, Mektebetu's-Şurûki'd-Devliyye, Kahire, 2004.
- MUHAMMED**, Sa'd Muhammed, *fi 'İlmi'd-Dilâle*, Mektebetu'z-Zehrâ's-Şark, 2008.
- el-MUHENDİS**, Mecdi Vehbe ve Kamil, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, Mektebetu Lubnan, Lubnan, 1984.

- es-SÛSE**, ‘Abbâs, *el-‘Arabiyyetu’l-Fushâ’l-Mu‘âsarave Usûsuhâ’t-Turâsiyye*, Dâru’l-Garîb, Kahire, 2002.
Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
- YAKUB**, İmîl Bedî’, *el-Mu‘cemu’l-Mufasssal fi’l-Muzekker ve’l-Mu’ennes*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2001.
- ZAYED**, Fehd Halil, *el-‘Arabiyyetu Beyne’t-Ta‘rîb ve’t-Tehvîd*, Dâru Yâfâ ve Dâru Mekîn, Ürdün, 2006.
- ez-ZEBÎDÎ**, es-Seyyid Muhammed Murtadâ, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Thk. ‘Abdulfettah el-Hilv, Matba‘âtu Hukûmeti’l-Kuveyt, 1986.
- ez-ZEBÎDÎ**, Ebû Bekr, *Tabakâtu’n-Nahviyyîn ve’l-Luğaviyyîn*, Thk., Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahîm, Dâru’l- Ma‘ârif, Kahire, 1973.
- ez-ZECCÂC**, Ebû İshâk, *Mâ Yensarîfu ve mâ lâ Yensarîfu*, Thk. Hudâ Mahmud Karra‘â, Kahire, 1971.
- ZEYDÂN**, Corcî, *el-Luğatu’l-‘Arabiyyetu –Kâinun Hayy-*, Dâru’l-Cîl, Lubnan, 1988.